

Дзюбак Катерина Миколаївна, кандидат економічних наук, головний судовий експерт лабораторії економічних досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України
ORCID ID: 0000-0001-9227-6538

НАЦІОНАЛЬНИЙ І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

NATIONAL AND EUROPEAN EXPERIENCE IN APPOINTMENT AND CONDUCT OF SCIENTIFIC AND LEGAL EXAMINATIONS

Анотація. Статтю присвячено огляду національного та європейського досвіду призначення та проведення науково-правових експертиз. Наведено статистичні дані щодо призначення та виконання експертами у галузі права науково-правових експертиз в Україні. Проведено аналіз європейського досвіду функціонування інституту науково-правової експертизи, визначено ключові моменти статусу експерта у галузі права у міжнародному судочинстві. Доведено необхідність імплементації досвіду інших країн зі здійснення експертної діяльності з питань права у національну систему та на законодавчому рівні узгодження подальшого розвитку інституту науково-правової експертизи в Україні.

Ключові слова: експертиза, науково-правова експертиза, експерт у галузі права, європейський довід, судочинство.

Abstract. The article is devoted to the review of the national and European experience of appointing and conducting scientific and legal examinations. Statistical data on the appointment and performance of scientific and legal examinations in Ukraine by experts in the field of law are presented. The analysis of the European experience of the functioning of the institute of scientific and legal expertise was carried out, the key points of the status of an expert in the field of law in international judicial proceedings were determined. The need to implement the experience of other countries in the implementation of expert activities on legal issues into the national system and to agree on the further development of the institute of scientific and legal expertise in Ukraine at the legislative level has been proven.

Key words: expertise, scientific and legal expertise, expert in the field of law, European evidence, judicial proceedings.

Вступ. Науково-правова експертиза, або експертиза у галузі права, є одним із видів наукової експертизи, що може проводитися на підставі Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу» [1], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами» [2], Наказу Міністерства освіти і науки України «Про проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право проведення наукової та науково-технічної експертизи» [3]. Науково-правова експертиза є одним з видів наукового дослідження певної проблеми,

вираженої у вигляді питання, поставленого на вирішення експерта у галузі права, письмовою консультацією, результати якого викладено у письмовому висновку експерта у галузі права. Але вона відрізняється від інших наукових досліджень та судової експертизи особливою процесуально-правовою регламентацією. Тож огляд європейського досвіду призначення та проведення науково-правової експертизи стане корисним для його імплементації у національний інститут науково-правової експертизи, особливо в умовах збройної агресії Російської Федерації на території України.

Матеріали та методи. Питання, пов'язані зі здійсненням науково-експертної діяльності у європейській практиці, висвітлено у роботах вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: І. Завидняк, М. Гузела, В. Канцір, М. Купер, О. Олійничук, А. Полянський, М. Скрипник, І. Хертель, М. Шпитцер та ін. Та, незважаючи на вагомі результати наукових досліджень, не досить вивченими залишаються питання порядку призначення та проведення науково-правових експертиз з використанням передового європейського досвіду.

Методологічну основу роботи становлять окремі наукові методи пізнання, зокрема: *логіко-семантичний* – для визначення сутності, особливостей здійснення науково-експертної діяльності у галузі права в Україні; *системно-функціональний* – для вивчення правових засад регулювання науково-експертної діяльності у галузі права; *порівняльно-правовий* – для ретроспективного аналізу особливостей функціонування інституту науково-правової експертизи у країнах Європи та світу, під час компаративістського аналізу вітчизняного й іноземного законодавства, що регулює діяльність експертів у галузі права; методи *математичної статистики* – під час кількісного порівняльного оцінювання та якісного аналізу одержаних результатів.

Результати. Аналіз вітчизняної судової практики свідчить про те, що під час розгляду справ по суті судами дедалі частіше беруться до уваги висновки науково-правових експертиз. Якщо звернутися до даних Єдиного державного реєстру судових рішень України [4], чинного з другої половини 2006 р., про призначення різних видів експертиз ідеться у понад 4000 рішень судів різної юрисдикції: трасологічної, судової експертизи зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин, економічної та ін. Серед них у близько 300 рішеннях зазначено про призначення науково-правової експертизи; приблизно у 1300 випадках суди під час розгляду справи залучали висновки науково-правової експертизи, серед яких близько 800 були підготовлені науковцями Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України [5]. Хронологічний аналіз цієї статистики дав змогу зробити висновок, що в період з 2017 по 2020 рр. судами під час розгляду справ було залучено 658 висновків науково-правової експертизи (у середньому щорічно – 164), тоді як у період 2012–2016 рр. було залучено 462 висновки (у середньому щорічно – 92),

а в період з 2007 по 2011 рр. – лише 357 висновків науково-правової експертизи (у середньому щорічно – 71) (рис. 1).

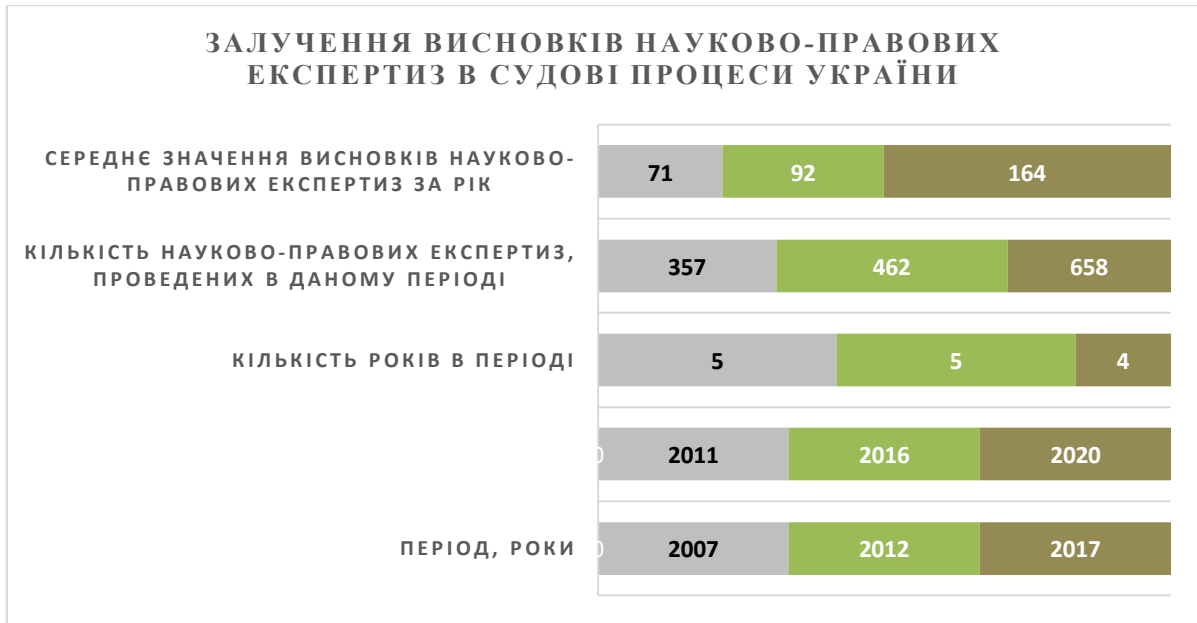

Рис. 1. Хронологічна діаграма залучення висновків науково-правових експертиз у судові процеси України в період з 2007 по 2020 рр.

Джерело: складено за даними [4]

Дані рис. 1 свідчать про тенденцію поступового збільшення кількості випадків, коли сторони у справі звертаються до експертів у галузі права, а суди залучають та беруть до уваги висновки науково-правових експертиз. Виходячи з того, у якому стані перебуває чинне законодавство України, довготривалий та хронічно незавершений характер судової реформи, невирішення проблеми реалізації права громадян на справедливий суд, можна стверджувати, що в майбутньому попит на системне, ґрунтовне доктринальне тлумачення чинного законодавства буде тільки зростати. Оскільки права громадян мають бути захищені в суді – у протилежному випадку права набувають статусу декларації – висновки науково-правової експертизи можна розглядати як додатковий дієвий засіб забезпечення прав і свобод громадян.

Перевантаженість судів, тривалість розгляду справ понад розумні строки, негласна часткова залежність суддів від суб'єктів влади, невиконання судових рішень (приблизно 2/3 із загальної кількості судових рішень) призводить до необхідності пошуку нових шляхів та інструментів захисту прав людини, одним з яких і є науково-правова експертиза. Наприклад, в Ухвалі судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Львівської області від 7.05.2014 у справі № 1323/986/2012 апеляційний суд посилався на долучені до матеріалів справи висновки науково-правових експертиз нормативно-правових актів щодо права власності на майно профспілок, які були надані Радою науково-правових

експертиз при Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України спільно з Національною юридичною академією України ім. Ярослава Мудрого. У Постанові Вищого господарського суду України від 22.07.2014 у справі № 6/8-09 суд взяв до уваги і використав як підставу для свого рішення в наведеній справі висновки науково-правової експертизи, що була проведена на стадії досудового розслідування Навчально-науковим інститутом права і психології Київської Національної академії внутрішніх справ. Предметом цієї експертизи стало рішення третейського суду, угода між ліквідатором та заступником голови правління підприємства-банкрута, тобто така експертиза стосувалась тлумачення чинних норм договірної законодавства. У постанові Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 11.08.2014 у справі № 202/1856/14-а судом також було враховано висновки науково-правової експертизи, проведеної Інститутом держави і права НАН України, щодо порядку застосування права користування чужою земельною ділянкою на умовах сервітуту. Висновок було долучено до матеріалів справи за клопотанням позивача в справі та надано йому правову оцінку судом.

Звертаємо увагу, що найвищі судові установи України також обґрунтовують свої рішення висновками наукових установ чи окремих учених. Так, у рішенні Конституційного суду України від 05.02.2013 у справі щодо офіційного тлумачення положень ч. 4 ст. 58 Закону України «Про господарські товариства» суд прийняв до уваги висновки фахівців відразу кількох наукових установ України [6]. А при колишньому Верховному Суді України діяла взагалі Науково-консультативна рада, затверджена постановою Пленуму Верховного Суду України від 16.09.2011 № 5 [7]. До її повноважень було віднесено, серед іншого, «надання наукових висновків щодо норм матеріального права, які неоднаково застосовані судом (судами) касаційної інстанції у подібних правовідносинах» [6]. Аналогічно визначені повноваження Науково-консультативної ради при Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Відповідно до Положення, затвердженого постановою Пленуму цього суду від 30.09.2011 № 6 [8], компетенцією Ради є «...вивчення та надання рекомендацій з питань правового характеру, що виникають у судовій практиці» [8]. Очікується, що аналогічний за своїми функціями орган невдовзі запрацює і у складі нового Верховного Суду [9]. Тож, як бачимо, суди різних інстанцій та різної юрисдикції користуються послугами так би мовити «своєрідних експертів у галузі права» вже тривалий час. Українська правниця Н. Зозуля [10] висловила сподівання, що «з прийняттям нових кодексів цей інститут буде застосовуватись і судами нижчих інстанцій під час розгляду конкретних судових справ».

Заради справедливості необхідно зазначити, що у розумінні Закону України «Про судову експертизу» [11] проведені наукові дослідження і надані вченими висновки за конкретними судовими справами не є судовою експертизою.

Але при цьому, на нашу думку, такі науково-правові висновки мають необхідні ознаки письмових доказів (документів), отже, можуть використовуватись саме у такому процесуальному статусі. Якщо звернутись до визначення поняття доказів у господарській справі, то ст. 32 ГПК України передбачає, що доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору. У ст. 36 того ж кодексу знаходимо, що письмовими доказами визнаються документи і матеріали, які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору. Крім того, ст. 30 ГПК України передбачає участь у процесі посадових осіб та інших працівників підприємств, установ, організацій, державних та інших органів. У судовому процесі можуть брати участь посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи. Ці особи мають право знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, брати участь в огляді та дослідженні доказів. Зазначені особи зобов'язані з'явитись до господарського суду на його виклик, сповістити про знані їм відомості та обставини у справі, подати на вимогу господарського суду пояснення в письмовій формі.

Доказами в кримінальному провадженні, відповідно до ст. 84 КПК України, є фактичні дані на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. У ст. 26 КПК розкривається поняття принципу диспозитивності у кримінальному судочинстві і передбачається, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачені цим Кодексом. Цікавим є те, що у кримінальному судочинстві змінами 2017 р. не було передбачено введення експерта у галузі права у процес і це при тому, що майже в усіх кримінальних провадженнях наявні проблемні питання права. Одним з таких невирішених питань є проблема кримінально-правової кваліфікації, правила здійснення якої наразі не врегульовані ні в Кримінальному [12], ні в Кримінальному процесуальному кодексах України [13]. Вони визначаються лише в підручниках, навчальних посібниках, коментарях до Кримінального кодексу України, лекціях викладачів кримінального права, а також в окремих рішеннях апеляційних судів та Верховного Суду в деяких видах злочинів [14]. Це стало однією з причин подання до Верховної Ради України проєкту Закону, зареєстрованого 15.01.2020 за № 2741, «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо проведення експертизи з питань права» [14]. У пояснювальній записці до нього зазначено

необхідність зробити експерта з питань права учасником кримінального провадження, передбачити вимоги до такого експерта, порядок його допуску до участі в провадженні, його процесуальні права та обов'язки. Станом на 14.09.2020 цей законопроект Комітетом з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України повернуто автору на доопрацювання.

Встановлення змісту норм права іноземної держави передбачено ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право» [15]. Зокрема, передбачено таке:

- у разі застосування права іноземної держави суд чи інший орган встановлює зміст його норм згідно з їх офіційним тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі;
- з метою встановлення змісту норм права іноземної держави суд чи інший орган може звернутися в установленому законом порядку до Міністерства юстиції України чи інших компетентних органів та установ в Україні чи за кордоном або залучити експертів.

Отже, вищенаведене дає підстави для висновку, що українська правова спільнота визнає важливість та перспективність розвитку інституту науково-правової експертизи, яка проводиться, як правило, на підставі Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [1]. Проте подальше використання таких наукових висновків як доказів має здійснюватися з урахуванням вимог відповідного судочинства – господарського, цивільного, адміністративного, кримінального, яке потребує подальших удосконалень та напрацювань.

Хоча для України інститут науково-правової експертизи є доволі новим поняттям, на міжнародній арені він існує досить давно та ефективно. Зазвичай експерти у галузі права у міжнародній практиці виступають так званими «друзями суду» – “amicus curiae”. «Другом суду» є фізична та/або юридична особа, яка володіє виключними юридичними або професійними знаннями з важливої теми, що має місце в конкретній справі, і водночас бере участь у її розгляді з метою сприяння винесенню справедливого судового рішення. При цьому така особа – як фізична, так і юридична – не є процесуальною стороною по справі. За результатами своєї роботи вони формулюють власну думку, погляд, звіт, який надають суду, що розглядає конкретну справу. Така форма правової експертизи є особливо поширеною у США та Великій Британії, але непоодинокими є випадки її застосування й країнами з правовими системами континентального права. Так, у Великій Британії експерт зазвичай запрошується однією зі сторін процесу для проведення експертизи або досліджень і розглядається як експерт з боку обвинувачення чи захисту, причому список експертів зберігається у Спілці юристів держави [16, с. 365]. У Канаді та США щодо експертів вживається термін “expert-witness”, що означає «експерт-свідок», відповідно до Федеральних правил про докази (The Federal Rules of Evidence – FRE) [17, с. 184].

Тобто “expert witness” – це свідок, який виступає як експерт і чия думка приймається судом як доказ. Докази “expert witness” можуть спростовуватись доказами інших “expert witness” чи іншими показаннями та фактами.

У Швеції окремі експерти (економісти, фахівці в галузі податків) мають широку компетенцію (участь у складі суду, який розглядає кримінальну справу), що дає підстави називати їх «суддями фактів». Це упроваджено з метою економії часу суду на вивчення та оцінку обставин справи [18]. Загалом, у Швеції та Фінляндії експертом визнається особа, що проводить судову експертизу, має для цього спеціальні знання та навички, відповідну вищу освіту. Експерти за процесуальним законодавством Фінляндії та Швеції мають статус свідків, а термін «спеціаліст» взагалі не вживається. Система експертних установ Фінляндії та Швеції представлена як державними і приватними лабораторіями, які здійснюють судову експертизу, так і освітніми установами, які здійснюють підготовку фахівців у галузі судової експертизи. Студенти, які пройшли навчання у вищому навчальному закладі Фінляндії та Швеції, отримують разом з дипломом магістра і сертифікат, на підставі якого вони мають право проводити судову експертизу як у державних органах, так і в приватній практиці. Причому ті студенти, які після закінчення навчання отримали науковий ступінь магістра, можуть працювати в Державних лабораторіях Фінляндії на посаді експерта, а ті студенти, які мають диплом бакалавра, можуть працювати там як фахівці [19].

Польське законодавство взагалі не застосовує поняття «експерт», «судова експертиза», до експертів умовно прирівнюються «зовнішні засоби фахових знань», тобто носії певної специфічної інформації та знань, які необхідні суду чи прокурору для прийняття правильного рішення [20; 21]. На статус експерта в кримінальному провадженні вказують чотири основні концепції, що застосовуються у польському процесуальному законодавстві:

- 1) концепція «науковий суддя»;
- 2) концепція «судовий експерт – помічник суду»;
- 3) концепція «судовий експерт – свідок»;
- 4) концепція «судовий експерт – самостійний учасник судочинства» [22].

Дещо схожою формою правової експертизи є інститут генеральних адвокатів, які діють у структурі Суду Європейського Союзу. Але в цьому разі експерти у галузі права виступають як «адвокати», надаючи допомогу суддям, а не сторонам у справі. Вони складають письмові висновки, що не мають обов'язкового характеру, але містять певні рекомендації з розгляду конкретної справи. Європейський Суд з прав людини також вважає, що для з'ясування змісту правових норм слід враховувати результати доктринального (наукового) тлумачення. У Положенні про Міжнародний комерційний суд [23] спеціально визначено, що позиції фахівців у галузі права повинні враховувати під час прийняття рішень у конкретних справах. У п. d ч. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН [24]

вказується: «Суд повинен застосовувати судові рішення та праці найбільш кваліфікованих науковців як додатковий засіб визначення принципу, згідно з яким має бути вирішена справа» [24].

У європейських країнах поширеною є практика застосування двох основних організаційних форм експертної діяльності: спеціальних (експертних) установ та конкретних фахівців – експертів [25]. Останніми можуть бути особи, які проводять свою діяльність на підставі отриманої ними ліцензії на право проведення експертизи, у тому числі судової. Також є практика інституту присяжних експертів, якими можуть бути певні фахівці, залучені для проведення експертизи, після прийняття ними присяги.

Експертна діяльність у Чехії регулюється Законом «Про експертів і перекладачів» від 20.04.1967 № 36. Відповідно до нього експерти (перекладачі) вибираються судами разом з державними органами влади, науковими установами, університетами та громадськими організаціями, які діють при регіональних судах [26]. Тобто експертна діяльність у Чехії здійснюється не тільки спеціальними експертними державними та недержавними установами, а й вищими навчальними закладами, науковими інститутами та організаціями, які на прохання державних органів можуть виконати експертне дослідження та скласти висновок експертизи. Регіональна влада веде список експертів і перекладачів, які направляються судам, обласній та районній прокуратурі, поліції, адміністраціям відповідного регіону й обласному слідчому управлінню.

Схожа система експертного забезпечення функціонує у Болгарії. Відповідно до ст. 13 Правил реєстрації, кваліфікації та винагороди експертів, затверджених Вищою судовою радою (аналог української Вищої ради юстиції) від 16.01.2008 [27], експертом може бути особа, яка має відповідну професійну освіту й володіє спеціальними науковими знаннями у сфері конкретного виду експертиз, який наведено у Додатку 1 до цих Правил, має трудовий стаж не менше 5 років за спеціальністю, віком до 65 років, на законних підставах проживає в Болгарії, не має судимості за злочини загального характеру, не позбавлена права займатися професійною діяльністю та не здійснює правосуддя. Експерт призначається органом, який призначив проведення експертизи, з Єдиного реєстру експертів, який веде Міністерство юстиції. Єдиний реєстр експертів являє собою список експертів, який складається окружними, адміністративними і верховними судами, верховними прокурорами та Національною слідчою службою на підставі пропозицій міністерств та інших органів виконавчої влади, установ, громадських, професійних та інших організацій, наукових інститутів чи самих претендентів [27].

Таким чином, досвід країн Європи та світу дозволяє стверджувати, що інститут науково-правової експертизи розвинуто в цих країнах досить широко, оскільки він має прозору та узгоджену на законодавчому рівні процедуру призначення та проведення науково-правових експертиз як державними

і недержавними спеціалізованими експертними установами, так і конкретними експертами, відомості про які переважно у європейських країнах систематизовано у Єдиний реєстр експертів. І йдеться не тільки про судових експертів, а й про всіх інших осіб, яких процесуальне законодавство за чітко визначених умов наділило статусом експерта, у тому числі статусом експерта в галузі права. Одним із важливих елементів успішної інтеграції України до ЄС, як зазначає Г. Авдеєва [28], «є досягнення певного рівня узгодженості норм законодавства нашої країни з правовими нормами ЄС щодо використання спеціальних знань у судочинстві» [28, с. 637]. А тому імплементація міжнародного досвіду та досвіду країн ЄС щодо призначення та проведення науково-правової експертизи у вітчизняну судову систему має відбуватись виважено з урахуванням національних особливостей та міцної наукової бази знань.

Висновки. Міжнародний досвід призначення та проведення науково-правових експертиз має свої особливості, які склалися в результаті політико-правової та економічної системи, історичних умов розвитку держави тощо. До кандидатів в експерти висуваються високі вимоги, виконання яких дає підстави для внесення їх у спеціальні реєстри (списки експертів), якими користуються суди, прокуратура, поліція, всі зацікавлені особи. На практиці залучаються не тільки офіційні експерти, які внесені в такі списки, але й інші експерти, експертні та наукові установи, які на прохання будь-якого замовника можуть виконати експертне дослідження та скласти висновок експертизи.

Статус експерта у процесуальному праві країн Європи часто визначається як статус свідка (“expert witness”). При цьому дуже часто у нормативно-правових актах цих країн поняття «експерт» та «судовий експерт» ототожнюються, що з точки зору вітчизняного законодавства вносить неоднозначність у сприйняття експерта у галузі права у національному судочинстві.

Перелік використаних джерел:

1. Про наукову та науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/51/95> (дата звернення: 15.05.2023).
2. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 № 1180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1180-2003-п#Text> (дата звернення: 04.05.2023).
3. Про проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право проведення наукової та науково-технічної експертизи : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2004 № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-04#Text> (дата звернення: 08.05.2023).
4. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/2> (дата звернення: 14.05.2023).
5. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України : сайт. URL: <http://idpnan.org.ua/> (дата звернення: 18.05.2023).
6. Стахівський С. Науково-правові висновки фахівців – вихід з лабіринту заплутаних і суперечливих законів. *Юридичний світ*. 2015. № 7. С. 3–5.

7. Про затвердження Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.09.2011 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-11#Text> (дата звернення: 11.05.2023).
8. Про затвердження Положення про процедуру підготовки, прийняття та оприлюднення постанов пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.09.2011 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007740-11#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
9. Зозуля Н. Експерт з питань права у розгляді справ: аналіз судової практики. URL: https://protocol.ua/ru/ekspert_z_pitan_prava_u_rozglyadi_sprav_analiz_sudovoi_praktiki/
10. Зозуля Н. Експерт з питань права: проблема процесуального статусу. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitanprava-problema-protsesualnogo-statusu/
11. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 12.05.2023).
12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.05.2023).
13. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.05.2023).
14. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо проведення експертизи з питань права : Проект Закону України від 15.01.2020 № 2741. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67887 (дата звернення: 20.05.2023).
15. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
16. Лакуста О. Особливості судово-експертної діяльності в Україні та США. URL: https://dsum.edu.ua/upload/doc/konf_27.02.2018_3.pdf
17. Тополя Р. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 183–187.
18. Авдєєва Г. Проблеми гармонізації законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством країн Європейського Союзу. URL: <http://www.ares21.vk.kharkov.ua/bitstream/123456789/7223/1>
19. Лопата О. Запровадження європейського досвіду до судово-експертної діяльності експертної служби МВС України. URL: https://dsum.edu.ua/upload/doc/konf_27.02.2018_3.pdf
20. Дуфенюк О. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: польський досвід. URL: http://www.pap.in.ua/2_2017/50.pdf
21. Дуфенюк О. Досвід Польщі стосовно участі судового експерта у кримінальному провадженні. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsy/01_2018/30.pdf
22. Скрипник М. Світовий досвід у судово-експертній діяльності. URL: <https://ua-expert.com/ua/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertniy-diyalnosti/>
23. Філоненко Р. Демократизація українського суспільства – засаднича складова входження України до простору Європи. *Віче* : журнал Верховної Ради України. 2011. № 2 (січень). С. 9–12.
24. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 № 995_010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 28.05.2023).
25. Романенко Л. Розвиток організації судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням досвіду деяких зарубіжних країн. *Право та управління*. 2012. № 1. С. 444–452.
26. Кеберник Г. Наукова експертиза в адміністративно-юрисдикційній діяльності: основи організаційно-правового регулювання в європейських країнах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 8. С. 87–92.

27. Репешко П. Судова експертиза у кримінальному процесі Республіки Болгарія. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 223–231.

28. Грицак С. Адаптація інформаційного законодавства України до норм Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Запоріжжя, 2013. 16 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1995). Pro naukovu ta naukovo-tekhnichnu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 10.02.1995 № 51/95-VR [Law of Ukraine On Scientific and Scientific-Technical Expertise dated No. 51/95-VR]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/51/95> [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Pro zatverdzhennia pereliku platnykh posluh, yaki mozhut nadavatysia biudzhetnymy ustanovamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.07.2003 № 1180 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the list of paid services that can be provided by budget institutions No. 1180]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1180-2003-п#Text> [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2013). Pro provedennia derzhavnoi akredytatsii fizychnykh ta yurydychnykh osib na pravo provedennia naukovoї ta naukovo-tekhnichnoi ekspertyzy: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.01.2004 № 12 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine On State Accreditation of Individuals and Legal Entities for the Right to Conduct Scientific and Scientific-Technical Expertise No. 12]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-04#Text> [in Ukrainian].

4. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen Ukrainy [Unified state register of court decisions of Ukraine]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/2> [in Ukrainian].

5. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: Sait [Institute of State and Law named after V. M. Koretsky of the National Academy of Sciences of Ukraine: Website]. Retrieved from: <http://idpnan.org.ua/> [in Ukrainian].

6. Stakhivskiy, S. (2015). Naukovo-pravovi vysnovky fakhivtsiv – vykhid z labiryntu zaplutyanykh i superechlyvykh zakoniv [Scientific and legal conclusions of experts – a way out of the labyrinth of confusing and contradictory laws]. *Yurydychnyi svit*. No. 7. P. 3–5. [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2016). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Naukovo-konsultatyvnu radu pry Verkhovnomu Sudi Ukrainy: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 16.09.2011 № 5 [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine On Approving the Regulation on the Scientific Advisory Council at the Supreme Court of Ukraine No. 5]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-11#Text> [in Ukrainian].

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2011). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro protseduru pidhotovky, pryiniattia ta opryliudnennia postanov plenumu Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav: Postanova Plenumu Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 30.09.2011 № 7 [Resolution of the Plenum of the Higher Specialized Court of Ukraine for consideration of civil and criminal cases On the approval of the Regulation on the procedure for preparation, adoption and publication of resolutions of the plenum of the Higher Specialized Court of Ukraine for consideration of civil and criminal cases No. 7]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007740-11#Text> [in Ukrainian].

9. Zozulya, N. (2018). Ekspert z pytan prava u rozghliadi sprav: analiz sudovoi praktyky [Expert on legal issues in the consideration of cases: analysis of court practice]. Retrieved from: https://protocol.ua/ru/ekspert_z_pitan_prava_u_rozglyadi_sprav_analiz_sudovoi_praktiki/ [in Ukrainian].

10. Zozulya, N. (2018). Ekspert z pytan prava: problema protsesualnogo statusu [Expert on legal issues: the problem of procedural status]. Retrieved from: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitanprava-problema-protsesualnogo-statusu/ [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 № 4038-XI [Law of Ukraine On Forensic Examination No. 4038-XI]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> [in Ukrainian].
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04/05/2001 No. 2341-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine No. 4651-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo provedennia ekspertyzy z pytan prava: Proekt Zakonu Ukrainy vid 15.01.2020 No. 2741 [Draft Law of Ukraine On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding the Conduct of Expertise on Legal Issues № 2741]. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67887 [in Ukrainian].
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy vid 23.06.2005 № 2709-IV [Law of Ukraine On International Private Law No. 2709-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> [in Ukrainian].
16. Lakusta, O. (2018). Osoblyvosti sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini ta SShA [Peculiarities of forensic expert activity in Ukraine and the USA]. Retrieved from: https://dsum.edu.ua/upload/doc/konf_27.02.2018_3.pdf [in Ukrainian].
17. Topolya, R. (2019). Zarubizhnyi dosvid administratyvno-pravovoho rehuliuвання ekspertno-kryminalistychnykh doslidzhen transportnykh zasobiv [Foreign experience of administrative and legal regulation of expert and forensic investigations of vehicles]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. No. 6. P. 183–187 [in Ukrainian].
18. Avdeeva, H. Problemy harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy u haluzi sudovoi ekspertyzy iz zakonodavstvom krain Yevropeiskoho Soiuzu [Problems of harmonization of the legislation of Ukraine in the field of forensic examination with the legislation of the countries of the European Union]. Retrieved from: <http://www.ares21.vk.kharkov.ua/bitstream/123456789/7223/1> [in Ukrainian].
19. Lopata, O. (2018). Zaprovdzhennia yevropeiskoho dosvidu do sudovo-ekspertnoi diialnosti ekspertnoi sluzhby MVS Ukrainy [Introduction of European experience to forensic expert activity of the expert service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Retrieved from: https://dsum.edu.ua/upload/doc/konf_27.02.2018_3.pdf [in Ukrainian].
20. Dufenyuk, O. (2017). Protseualnyi status eksperta u kryminalnomu provadzhenni: polskyi dosvid [Procedural status of an expert in criminal proceedings: Polish experience]. Retrieved from: http://www.pap.in.ua/2_2017/50.pdf [in Ukrainian].
21. Dufenyuk, O. (2018). Dosvid Polshchi stosovno uchasti sudovoho eksperta u kryminalnomu provadzhenni [The experience of Poland regarding the participation of a forensic expert in criminal proceedings]. Retrieved from: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/01_2018/30.pdf [in Ukrainian].
22. Skrypnyk, M. (2019). Svitovyi dosvid u sudovo-ekspertnii diialnosti [World experience in forensic expert activity]. Retrieved from: <https://ua-expert.com/ua/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertniy-diyalnosti/> [in Ukrainian].
23. Filonenko, R. (2011). Demokratyzatsiia ukrainskoho suspilstva – zasadnycha skladova vkhodzhennia Ukrainy do prostoru Yevropy [Democratization of Ukrainian society is a fundamental component of Ukraine's entry into Europe]. *Viche: zhurnal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2 (January). P. 9–12. [in Ukrainian].
24. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii i Statut Mizhnarodnoho Sudu vid 26.06.1945 № 995_010 [The Charter of the United Nations and the Charter of the International Court of Justice No. 995_010 (1945, June 26)]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text [in Ukrainian].

25. Romanenko, L. (2012). Rozvytok orhanizatsii sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini z urakhuvanniam dosvidu deiakykh zarubizhnykh krain [Development of the organization of forensic expert activity in Ukraine taking into account the experience of some foreign countries]. *Pravo ta upravlinnia*. No. 1. P. 444–452 [in Ukrainian].

26. Kebernyk, G. (2014). Naukova ekspertyza v administratyvno-yurysdyktsiinii diialnosti: osnovy orhanizatsiino-pravovoho rehuliuвання v yevropeiskykh krainakh [Scientific expertise in administrative-jurisdictional activities: the foundations of organizational and legal regulation in European countries]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia "Yurysprudentsiia"*. No. 8. P. 87–92 [in Ukrainian].

27. Repeshko, P. (2010). Sudova ekspertyza u kryminalnomu protsesi Respubliky Bolhariia [Judicial examination in the criminal process of the Republic of Bulgaria]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vol. 10. P. 223–231 [in Ukrainian].

28. Hrytsak, S. (2013). Adaptatsiia informatsiinoho zakonodavstva Ukrainy do norm Yevropeiskoho Soiuzu: avtoref. dys. ... kand. jur. nauk: 12.00.07 "Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo" [Adaptation of the information legislation of Ukraine to the norms of the European Union: Extended abstract of candidate's thesis]. Zaporizhzhia. 16 p. [in Ukrainian].

